

ճանր զնահատանքէ աւելի՝ նիւթական միջոցներու պակասը եղած է: Մեր կարեւրները շատ մեծ էին ժԹ. դարու վերածննդեամբ մեր մէջ, եւ ահագին դործ կար կատարուելիք ամէն ուղղութեամբ. դործ՝ որ կատարուեցաւ, որմէ լիապէս օգտուեցաւ ու կ'օգտուի սովետական հասարակութիւնը:

Արրահամեան հակիրճ կերպով կու տայ Շիրակացու ժամանակի Հայաստանի պատկերը: Կու տայ Շիրակացու լաւ ծանօթ կեանքին ամփոփումը: Շահեկան է իր այս ամփոփումը եւ կ'արժէ որ արտասահմանի մէջ օրաթերթերու մէջ իսկ հրատարակուի:

Էջ 41, տեղեկութիւն չունի որ Թովմէանի Արմաշի Զեռագրաց ցուցակը արդէն տպուելու վրայ էր, եւ այժմ տպագրուած է ի Ս. Ղազար: Յաւով կ'իմացնեմ որ ցարդ ոչ մէկ Արմաշեան զրջագիր մէջտեղ ելած է: Վախճամ որ տեղւոյն վրայ փճացուցած են:

Էջ 43, երբ կը խօսի ՄԱՏԵՆԱՒԱՐԱՆԻ թիւ 1937 ձեռագրի մասին, Երզնկա 1342-ին զրուած, զրջագրին մէկ մասին զրիչ Յովհաննէսը թէ՛ «Երզնկացի» կը նկատէ, եւ թէ կը նոյնացնէ «Նշանաւոր հայ տաղերգու Յովհաննէս Երզնկացի»-ի մը հետ, առանց աւելի ծանօթութեան: 1342-ին Նշանաւոր Յովհաննէս Երզնկացի տաղերգու մը բոլորովին անծանօթ է:

Շիրակացու Լուսնացոյցի համեմատեալ զրջագրերն ու բնագրին հրատարակութեան համար՝ Պրոֆ. Արրահամեան օգտագործած է ՄԱՏԵՆԱՒԱՐԱՆԻ տասը զրջագրերը, որոնցմէ հնազանդը 1342-ին է, Երզնկա զրուած:

Արրահամեան լաւ դործ մը ընտիր կերպով կատարած է, եւ մենք շնորհակալ ենք այս հրատարակութեան համար: Միայն թէ զարմանալի հնչեց իր սա տողը. «Անանիա Շիրակացին անապատային ծաղիկ է՝ բուսած Անդրկովկասի մատենագրութեան արդասարեք հողի վրայ: Նա ունեցել է իր աշակերտներն ու հետեւորդները, իր ինքնատիպ գաղափարները» (էջ 52):

Անանիա Շիրակացին, իր աշակերտները,

հետեւորդները եւ գաղափարները, եթէ ունեցեր է, հայ եւ հայկական էին: Անանիա Շիրակացին... Անդրկովկասի մատենագրութիւնը...

* * *

ԼԵՀԱՀԱՅԵՐԻ ՄԱՍՆԱԿՑՈՒԹԻՒՆԸ ԴԱԻԹ-ԻԵԿԻ ԱՊՍՏԱՄԲՈՒԹԵԱՆ - Գրեց Վ. Ա. Պարսաւեան: Լաքակազմ, ուրաժալ, էջ 240, բազմաթիւ վաւերաբնութիւններով: Երեւան, 1962:

Պարսաւեան շահեկան նորութիւն մը կ'աւելցնէ Դաւիթ Բէկի աղատագրական շարժման պատմութեան: Էջ 50-ի վրայ Առաջարան, ուր համառօտօրէն կը խօսի Հայկական աղատագրական պատմութեան վրայ:

Նախ եւ առաջ ցաւալի է ըսել՝ շատ խորհեցուցիչ են ողբերգի օտարաբանութիւնները, անհարապատ եւ մութացած, որոնք հայերէնը կը պղծեն: Օրինակ. կը դործածուին ազգայնական, պրոգրեսիվ, ռեալ, օրիենտալիստ, եւայլն: Որոշ է որ Պարսաւեան հայերէն զրիչ. ցաւալի է որ վերիններու նման սովորական բառերու հայերէնը չի գիտեր:

Ինչպէս պիտի ակնկալուէր, Իսրայել Օրին զեռ աւանդական մտայածին պատուանդանին վրայ է՝ Պարսաւեանի համար: Աւելորդ է հոս այդ մասին երկարել:

Պարսաւեան, զովելի ժրջանութեամբ, մեր աղատագրութեան եւ Յարակաւ Ռուսիոյ հետ յարաբերութեան մասին, ազգային թէ անհատական, լուսարանող բաղձաթիւ վաւերաբնութիւն մէջտեղ կը հանէ, եւ առաջին անգամ ըլլալով՝ մեր պատմութեան կը ներկայացնէ, անոր նոր տաղած հայթայթելով:

Իր կողմնակի տպաւորութիւն: Զարմանալի կերպով հաւատարիմ մնացած են, եւ հակառակ յարատեւ մերժումներու, Հայերը անհատապէս եւ ազգովին պահած են իրենց ակնկալութիւնը՝ Յարակաւ իշխանութեան օգնութիւն ստանալու, երբեմն նոյնիսկ ապրուստի նախնական կա-

րիքներ ստանալով զոհանալու համար:

Թէեւ քիչ բան կայ սովորական ընթերցանութեան համար, այս հատորիկին մէջ, սակայն իբր ազրիւր՝ կարեւորութիւնը անուրանալի է:

Այս ուղղութեամբ յարատեւութիւն եւ նորանոր յաջողութիւններ կը մաղթենք մեզուսն հեղինակին:

* * *

ԱԶԱՏԱԳՐԱԿԱՆ ՊԱՅԲԱՐԸ ԴԱԻԹ ԲԵԿԻ ԳԼԽԱԻՈՐՈՒԹԵԱՄԲ - Գրեց Հ. Ա. Կնեազեան: Կիսալաք փոքրակազմ, էջ 164: Երեւան, 1963:

Հեղինակը զովելի նպատակով ձեռք զարկած է իր աշխատութեան: Իր «Երկու Խօսքի» մէջ կը հաւաստէ որ «Այս զրբքոյկը մի փորձ է մեր ոյժերը ներածին չափ, եղած զրաւանութեան եւ միջնեւ այժմ յայտնի վաւերագրերի հիման վրայ, տալ այդ շարժման քիչ թէ շատ ամբողջական պատկերը, ընթերցող լայն հասարակութեանը ծանօթացնել սխեմները՝ ների աղատագրական պայքարի իրական պատմութեան հետ» (էջ 7-8):

Կնեազեան իրական կերպով կը զնահատէ թէ՛ երկրին վիճակը, թէ՛ օժանդակութեան ակնկալութիւնները, եւ թէ զայն անխղճօրէն շահագործողները:

Հեղինակը համառօտ եւ ուժեղ կերպով կը ստուերագծէ վիճակ, զէպքեր եւ պայմաններ, որոնք պատճառ եղան սղնախմբութեան, ներու (բանակառեղիներու) կազմութեան, եւ վերջապէս Դաւիթ Բէկի Վրաստանէն գալու եւ հայկական աղատագրական այս շարժման գլուխ կանգնելուն:

Աշխատութիւնը խճողուած չէ, այլ պարզ ու հասկնալի ընդհանուր հասարակութեան, որ անտարակոյս հետաքրքրուելու է, որ անտարակոյս սիրազորութիւնը իր հայ զօրարածին սիրազորութիւնը, հերոսական պայքարը, անհամեմատ աւելի խոշոր թշնամի ոյժերու դէմ: (Մէկ գօտեմարտի մէջ՝ 300 քաջ սխեմներ 70.000-նոց անհաւատալի խոշոր

թրքական բանակի վրայ կը յարձակին. 12.000-ը կը սպաննեն եւ մնացեալը խուճապահար կը փախցնեն):

Մենք սրտանց խորհուրդ կու տայինք այս գիտականօրէն եւ հասարակական լայն խաւերու համար յաջող կերպով պատրաստուած հերոսապատմութիւնը: Կ'արժէ որ ամէն հայ գիտնայ Դաւիթ Բէկի պատմութիւնը՝ ինչպէս որ էր:

Յ. ՔԻՒՐՏԵԱՆ

* * *

ԼՈՒՄՈՒՄԲԱ - Գրեց Խաչիկ Ամիրեան: Իսրայել, 1962, էջ 16:

Վտիտ հատոր մը, կարմիր կողքով, վերան սեւ Լուսնաբան, շղթայուած, ծնրագիր. զիմացը Խ. Ամիրեան, որ իր վրէժի քերթուածը կը կարգայ. Լուսնաբան - մուսլա - Լուսնաբան: Եթէ ամբողջացի այդ գծաթաղարկ զիմար թէ Խ. Ամիրեան իր հերոսութիւնը պիտի երդէր, նա չէր մեռնէր:

Քերթուած մը Ս. Մեսրոպին, թուրքերէն ոտանաւոր մը եւ զիրքը կը վերջանայ, բարեկամներու խնդրանքին վրայ 500 օրինակ տպագրուած:

* * *

ԻՄ ՄԱՍԻՍ - Իսրայել, 1961, էջ 111: ԶՈՅԳ ԱԶՔԵՐԷՍ - Իսրայել, 1962, էջ 46: Գրեց Վարդգէս Գարակէօզեան:

Հեղինակը վրնար մէկ հատորի մէջ ամփոփել զրաճները, լաւ եւս՝ բնաւ չզրել: Զեռքիս մէջ «Իմ մասիս» անունով զիրք մը կայ, տպած է Վարդգէս Գարակէօզեան, 1961-ին, բայց գրած է քանի մը տարի առաջ: Ինչ որ կը տեսնուի, զինուորական շրջանին, Կարս, Երզնկա եւ այլ քաղաքներ գտնուած ժամանակ՝ բնած է ինքնիրեն. Ինչ որ փչէ ինքըն՝ պիտի ընեմ. եւ իսկապէս ինքըն փչածը գրած է, տունը շարած է իրարու քով,

արտառուց անուն մը դրած, աւելի արտառուց տողեր շարած, կարծես Կ. Պոլսոյ բեռնակիրներուն համար դրած է: Լաւ պիտի ըլլար եթէ իր զիրքն անուանէր «Պոլսոյ մը Պոլսոյ թաղերուն մէջ» եւ պիտի կարենար «Ծակ կօշիկներով... զրպանը պարսպ «ճամբայ ելլել Գոմֆֆֆֆի Պէհրամ չառու Սոքաթ թիւ 355-ն եւ թափառել» իր քերթուածներուն նիւթ հաւաքելու, սիրած փողոցներէն:

Գրքին անունը «Իմ մասին» դրած է, բայց դաւաճանած է իր վերնագրին եւ անձամբ դացած է «Լուէն քերուրտով կը նոջ կոնակը զիտելու», «Փորն ողջապուրով սրունքներ» տեսնելու, «Բիւրտ Զրոյին այցելութեան», «Պորտէն միզող շուքեաներ» ուն վրայ հիանալու, «Խերն անիծեմ»:

Պ. Գարակէօղեան խակապէս խելքէզ փշածը դրած է. «Խերն անիծեմ»:

Ինչո՞ւ երբեմնի փառաւոր Կ. Պոլիսը, մեր հայկական գաւառները, ուր այնքան զեղեցիկ եւ արժէքաւոր հեղինակներ կը ծաղկէին, Պէշիկթաշեանէն Վարուժան, հիմա դարձած է ցաւազար եւ խանդարուած միտքերու օճախ:

Ուսկի՞ց ներշնչուած են Գարակէօղեան եւ իր նման Լուսնամբաները. միթէ եկած են մեր դրականութեան աղնիւ անդամ տանը կոխկոտելու: Ինչո՞ւ թուրքերէն չեն զրեր, թերեւս անատուրք բեռնակիրները համ առնեն:

Պ. Վարդերես Գարակէօղեան յաջողեր է ըլլալ արտառուց. «Իր խելքը փշեր է» սարէն ձորէն», «Քառասուն սարէ» քառասուն ձորէ: «Այսպէսբուն» քերթուած մը ունի, էջ 11, ուր կը բնորոշէ ինքզինք. «Յից է քիթս (չառ բարի) եւս զերբուկ»:

Պատկերներ հանել կ'ուզեմ
հաց բսեմ — չէ
կօշիկ բսեմ — չէ
հալուստ բսեմ — ան ալ չէ:
Ուրեմն ոչինչ է: Բարեկենդանի խորհրդակցող խաղցնող է:

* * *

ԳՈՐԾԻՍ ՃԱՄԲՈՒՆ ՎՐԱՅ — Գրեց Հ. Գալուստեան: Խաբանալով, տպ. Լեւոն, 1962, էջ 78:

Գրքի վերնագրի մասին բան մը չըսենք, մէջը նայինք: 1938-ին սկսեալ պարբերաբար զրուած ստանաւորներու հաւաքածոյ մ'է: Հեղինակը բանաստեղծ է, այլ սովորական վարժապետ մը, որ պատահարաւ զրի առած է կեանքի ճամբուն վրայ հանգիւյթածները:

Մի՛ փնտռէք խորք, ոճ կամ զեղարուեստական ճաշակ եւ զարգացած հայերէն մը: Պոլսոյ պառանքներու լեզուն կը զործածէ եւ անոնց տրամաբանութիւնը փոխ առած է, 43 ստանաւորներ զրելու, քսաներկու տարուան մէջ:

Ինքն ալ կը հետեւի Կ. Պոլսոյ արտառուց արդիականութեան. չեմ զիտեր թէ ո՞վ է հիմնադիրը. բայց կը կարգամ թէ ամէնքն ալ բառերու հակասութեան, կրկնութեան եւ թանձր իրապաշտութեան հետեւող են, ապաղապաղաւ, բայց ոչ զեղարուեստական մերձեցումով. հետիոտն կը քալեն, կը ջանան բնական ըլլալ, կ'իշխան տափակութեան մէջ: Կը ջանան մարդ ըլլալ՝ առանց հողի եւ երեւակայութեան:

Պ. Հ. Գալուստեան վարժապետ է, թերեւս թուարանութեան ուսուցիչ, որ պաշտպանութեան քերթուած մ' ունի թիւերը: Բաւական թիւով ստանաւորներ նուիրած է զարգացական կեանքին, բոլորն ալ հաշիւով եւ աջ ու ձախ զըրուած:

Աջ վաղես՝ ձախ չես հասնիր,
ձախ վաղես՝ աջ չես հասնիր.
մինակ աջով ի՞նչպէս կ'ապրիս
մինակ ձախով ի՞նչպէս կ'ապրիս:

Եւ եղաւ խոր բանաստեղծութիւն:

* * *

ԱՐԵՒՈՒՆ ՏԱԿ — Գրեց Արսէն Ճանեան: Խաբանալով, 1962, էջ 77:

Բանաստեղծութեան զիրք մ'է որուն 77 էջերուն երեք քառորդը պարսպ եւ, սպի-

տակ թուղթ եւ չորուած զեղեցիկ պարսպութիւններ:

Ճանեան իր քնարով քիչ մը կը մօտենայ մեր աշխարհին. զգացում եւ ծաղիկներ ունի: Պատկերներ են՝ հողին ու սիրոյ հանդէպ, կարօտի հանդէպ. փոքրիկ մտածութիւններ՝ առօրեայ կեանքին վրայ. բայց արդի պոլսական, ինքն ալ մարմաջ ունի քիչ մը արտառուց ըլլալու, պատկերներ չինելու՝ առանց ընտրութեան, բառեր զործածելու առանց դասական հայերէնի, կարծես թէ այս մարդիկն երբեք չեն կարգացած, չեն զարգացած, այլ քեցած են Թուրքիոյ աբեւուն տակ, ինչպէս զեղջուկ մը: Գեղեցիկը տղեկէն զանազանելու կարողութիւն կը պահար. զգացումը, սէրը հասարակ են, հրապուրիչ հանդերձանք չունին: Բոլորովին զուրկ է ածականներէ եւ աղուոր պատկերներէ:

Նայեցէք «Սէր ու կարօտ կը բռնանիմ» քերթուածը.

..... Սիրտս քեզի է կապուած
Գուցէ լուծես, զուցէ մարսես զուն ամէն տարր
Ստամոքսիդ մէջ անողոր, դարաւոր...
Ես չեմ փոխը քու մզլոտած ծոցիդ մէջ...

Մէկն է որ կ'ուզէ սիրել ինչ որ զեղեցիկ է, բայց իր սէրն արտայայտել չի զիտեր նուրբ եւ զգայուն բանաստեղծութեամբ, կը զիմէ տարօրինակութիւններու, որոնք զինքը անկումի եւ մոռացութեան պիտի տանին:

* * *

ՆԵՐՇՆՁՄԱՆ ՊԱՀԵՐ — Ա. Գիրք — Գրեց Զօրայ Ս. Գասապեան: Պէյրութ, Տպ. Տօնիկեան, 1962, էջ 86:

Երկար տարիներու հունձք, թերեւս 1890-էն սկսեալ, որ այժմ Ներշնչման պահեր հատորին Ա. զերբը կը կազմէ: Ժամանակը նշանակութիւն չունի, եթէ հեղինակն օժտուած բանաստեղծ մ'ըլլայ. բայց Զ. Գասապեան աւելի հայերենասէր

է քան թէ որակաւոր բանաստեղծ. չի բաւեր եթէ բարեկամներ զինքը քաջալերած են հրատարակելու իր հունձքը. պէտք էր զայն զեղեցիկացնել, ողբերկ թարմ ներշնչումով, բանաստեղծութիւն զրել, ոչ թէ ստանաւոր պատմութիւն:

Իր զլխաւոր նիւթերը կազմեր են անձնական յիշատակներ, ջարդերու եւ տարազութեան նկարագրութիւններ. իրր բնականական յուշամատեան, շատ յարգելի է. բայց կը խորհիմ թէ Պ. Գասապեան երբեք յաւակնութիւնը պիտի չունենայ մնայուն բանաստեղծ մ'ըլլալու:

Իր ոճը ծանր է, բառերը եւ հայերէնը շատ հին, կը պակսի քաղցր եւ ձկուն լեզուն: Պէտք է զոյն, պատկեր եւ խորք զնել, սովորական կերպով արտայայտուելը հաճելի չէ քերթուածներու մէջ: Բանաստեղծութիւնն աստուածային զեղեցկութիւն եւ լեզու ունի, որ անպայման մարդկային մտքի սովորական մակարդակէն պէտք է շատ վեր ըլլայ: Պ. Գասապեան շատ թերի է նաեւ իր քերթողական արուեստով:

Կը բաւէ տուն մը իրը նմոյժ՝ ընթերցողին զազափար մը տալու համար այս պատուական հայուն Ներշնչման Պահերէն:

ՈՐԻՊ. ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ

Կանգ առ այլեւս, ողիւ Հայոց, մինչեւ ջերմին
Շունչէդ տաքնայ, կանդնի ամբողջ աշխարհը հին
Հայաստանի, երկիրը մեր նախնիքներու:

Եթէ Պ. Զօրայ Գասապեան զրամ եւ միտք ունի Ներշնչման Պահերուն Բ. զիրքն ալ հրատարակել, լաւ պիտի ըլլայ որ զայն վերստին մշակէ եւ արդիացնէ, թարմ եւ բուրաւէտ ծաղիկներու փունջ մը մեր սեղաններուն վրան դնելու համար:

* * *